

Kozachenko O. N. Fighting of Odessa regional organization of Narodniy Rukh of Ukraine against signing a new union treaty in 1990–1991.

On the basis of archived and published materials fighting of Odessa regional organization of Narodniy Rukh of Ukraine for independence of Ukraine in early 1990-ies is researched. In that time future of the Union republics was dependant upon the consciousness of population. ORO Rukh proved that Ukraine should become an independence state.

Л. Б. Лехан

**ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр. ЯК МЕХАНІЗМ
УПОКОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА**

Ключові слова: інстинкт самозбереження, страх, людська пам'ять, голодомор 1932–1933 рр.

Ключевые слова: инстинкт самосохранения, страх, человеческая память, голодомор 1932–1933 гг.

Key words: instinct for survival, fear, human memory, the famine of 1932–1933.

Проблемі голодомору 1932–1933 років присвячено багато робіт як вітчизняних істориків, так і зарубіжних. Дослідники цього періоду розглядали питання причин, перебігу і наслідків голодомору 1932–1933 рр. [1]. Однак, на нашу думку, необхідно знову повернутися до вивчення наслідків тієї страшної трагедії. Серед негативних наслідків голодомору було досліджено процес ліквідації постаті селянина-власника, трансформацію морально-психологічного стану українського селянства, демографічні втрати, зміни, що відбулися в побуті [2].

У процесі розгляду вищезазначених проблем фахівцями використовувалась широка джерельна база — архівні матеріали, збірники документів тощо [3]. Однак, на нашу думку, при вивченні наслідків голодомору 1932–1933 років найважливішим є джерело, яке ми з часом можемо втратити — це людська пам'ять тих, хто пережив ту страшну трагедію. У вивченні свідчень очевидців голодомору в центрі уваги постає пересічний український селянин, у якого відбулися складні психологічні зміни у сприйнятті дійсності та поведінці. Зрозуміло, що враховуючи особливості пам'яті, спогади очевидців мають суб'єктивне забарвлення. Але в данному випадку саме усна іс-

торія дає можливість показати емоційно-психологічний стан людини крізь призму подій початку 30-х рр. ХХ ст., дає можливість з'ясувати, як пережитий селянами голодомор вплинув на подальше формування їхнього менталітету.

Актуальність нашого дослідження полягає у необхідності вивчення того, як голодомор 1932–1933 рр. вплинув на подальше формування свідомості українського суспільства. Процеси, які відбуваються сьогодні в нашій державі, вимагають від українців активної участі у створенні громадянського суспільства, прояву власної позиції. Чи готові до цього громадяни України, частково дасть відповідь на це питання аналіз спогадів очевидців голодомору 1932–1933 рр.

Найбільше у пам'яті людей закарбувалося те, що їх позбавили найголовнішого — можливості споживати бодай яку-небудь їжу. Відомий психолог З. Фрейд у своїх працях виділяв у людини два основних інстинкти: інстинкт самозбереження та інстинкт продовження роду [4]. До першого інстинкту він відносив потребу у харчуванні, ріст, дихання, рухи, тобто усі життєво необхідні функції, що дають людині здатність жити. Відомо, що переважна більшість українських селян у роки голодомору була позбавлена можливості не те що повноцінно харчуватися, а споживати в їжу бодай що-небудь. Як же впливає голод на людський організм? Ми не знайшли в жодному із словників радянського періоду визначення цього терміну в тому аспекті, який нас цікавить. У енциклопедичному словнику визначено, що голод — соціальне лихо, що притаманне країнам капіталістичного шляху розвитку. У фізіологічному відношенні мається на увазі визначення такого явища як голодування. Це стан організму, викликаний повною відсутністю чи недостатнім надходженням харчових речовин в організм чи порушенням їхнього засвоєння [5, с. 32]. У своєму розвитку повне голодування має три періоди. Перший — період початкового пристосування організму (2–4 дні). Другий — період пристосування організму до життя в умовах голодування (найтриваліший). Спочатку в людини спостерігається підвищене роздратування, головні болі, поганий сон, а пізніше — зниження збудженості, в'ялість, апатія і сонливість. Розумова діяльність повністю зберігається, м'язова послаблюється поступово. Життєві функції під час голодування прогресивно знижуються. Останній — період передагональ-

них порушень обміну речовин і життєвих функцій організму (5–7 діб). У цьому періоді виражено пригнічення центральної нервової системи, апетит відсутній, відзначається слабкість і апатія, що переходить у кому. Тривалість життя під час голодування залежить від маси тіла (чим вона більша, тим більший запас енергетичних ресурсів), віку (діти більш чутливі, літні більш стійкі), статі (жінки більш витривалі), витрат енергії (за менших затрат — лежанні — тривалість життя довші). Максимальним терміном голодування для людини вважається 65–70 діб. Селяни ж були без їжі майже рік! Свідок тих подій, Буданцева Г. К., яка на той час мешкала в с. Котівка Зачепилівського району Харківської області, про той жахливий фізичний стан, коли людина прирікається на повільну жахливу смерть, згадувала: «Голодна смерть підкрадається непомітно. Спочатку дуже хочеться їсти. Всі думки — тільки про їжу. Людина стає злою, швидко худне. Потім починають опухати ноги, далі все тіло, обличчя. З'являється байдужість. Нікого не шкода, нічого не хочеться, навіть їсти вже не так хочеться. Поки є сили, людина безцільно тиняється по двору, по вулиці. Потім жити не хочеться і сили вже немає. Лягаєш і ждеш смерті» [6, с. 485].

Відсутність їжі викликала у людей не тільки стан апатії і покори, але в багатьох випадках і стан агресії, і навіть психічних порушень. Ось що згадує про ті жахливі часи мешканка с. Вишнопіль Тальнівського району Черкаської області Мицик Я. П.: «Сум і жах був незабутній. Люди ставали самі на себе не схожі. Не то привиди, не то сновиди якісь. Збайдужілі, отупілі. Не чути було не те пісень, а й доброго слова. Жінки вишивати покинули. Хіба ж до цього. Коли нічим голодну душу загодити.

Не всі однаково голод переносили. Одні пухли, що аж шкіра лопалась і витікала вода. Відкривалися рани. Ятрилися, загнивалися. Другі висихали на тріску. Сама шкіра і кістки. На лиці опухи, під очима набряки. Геть не впізнати, хто вона ця людина.

А треті... треті — навіть важко сказати — втрачали всяку подобу. Голод паморочив розум, і часто людина не відала, що творила. Люди почали їсти людей...» [6, с. 297].

Вплинув голод і на стан дитячої психіки. Згадує мешканець м. Ізяслав Хмельницької області Кравчук В. І.: «Що може

пам'ятати людина з чотирьохлітнього віку? Якщо в неї було все гаразд, всього вистачало і життя було безхмарним, то в такому віці мало що закарбовується в пам'ять. Але якщо ранок життя людини був позначений гіркотою і печаллю, то він залишає скарби в серці на все життя.

...В селі лютував голод. З гіркотою і болем дивилася мама на наші вихудлі обличчя. Ми просили їсти, а вона нічого не могла нам дати.

...Таким у пам'яті залишився отой далекий 1933-й...» [6, с. 151].

Діти розуміли, що в подіях голодомору криється якась таємниця, про яку не можна були навіть думати, не те що говорити про неї. Федоренко С. У., мешканець с. Спичинці Погребищенського району Вінницької області свідчить: «Ми мовчали, наче й цього не було. Наче і не зникали з наших сіл найтрудолюбніші, найчесніші, найталановитіші, а ми добре знали, що вони саме такі. Наче й не йшли на заслання названі куркулями, не вивозилися «чорними воронами» у застінки з тавром «ворог народу». Діти не відали, що існують заборонені теми, і ставили трудні запитання, але ми мовчали, наче й не чули тих запитань, або переводили мову на інше. І діти почали розуміти, що є заборонені питання. І тому ми ризикували виростити нове покоління покірних і мовчазних, яке також терпіло б, коли б з нього висмикували кращих» [6, с. 467]. Мешканець с. Мітлиці Гайсинського району на Вінниччині Гуменюк П. Д. глибоко переконаний, що «голод не минув разом з тридцять третім роком. Його тінь лягла важким мороком на довгі роки майбутнього. Він перевернув усе: уклад життя. Стосунки, звичаї, культуру. ... Атмосфера голоду ще довго тяжіла над людьми. ... А над усім цим — змова мовчання. На роки, на десятиліття. Ніби й не було голоду, ніби й не вмирили люди...» [6, с. 46–47].

Ключовою категорією психологічного стану людини у той і подальший періоди став страх. Як емоція він виникає у випадках реальної або уявної загрози існуванню організму, індивіда, його цінностям, ідеалам і принципам. Страх паралізує волю, він є емоцією великої сили, яка робить помітний вплив на сприйняття, мислення і поведінку індивіда [7]. Саме він був невід'ємною частиною тоталітарного режиму. З його допомо-

гою радянсько-партійне керівництво керувало і маніпулювало суспільною свідомістю. Страх змушував людей коритися існуючій владі і мовчати про події голодомору 1932–1933 рр. Причини страху можуть бути різні, але страх не мати можливості споживати продукти харчування для забезпечення життєдіяльності, напевне, один із найсильніших. В українських селян він виник після того, коли вони в роки голодомору, працюючи на землі, не могли споживати найголовнішого українського продукту — хліба. Багато хто із селян розумів, що голод був не внаслідок стихійного лиха чи несприятливих погодних умов, а це була цілеспрямована політика радянсько-партійного керівництва, керованого Й. В. Сталіним. Мешканець с. Жданівка Магдалинівського району на Дніпропетровщині Прокопенко Г. Н. переконаний, що голод «був потрібен «батькові» Сталіну та його присним, щоб залякати й поневолити людей, зробити їх покірними безмовними рабами, безвільною, нищою, аморфною біомасою» [6, с. 197].

Після закінчення голодомору українські селяни, отримавши можливість знову їсти хліб, все своє подальше життя боялися залишитися без хліба і взагалі без продуктів харчування. Хліб завжди шанувався в українській родині, але після тих жахливих подій люди дивилися на нього зі сльозами на очах. Ось свідчення вищезгаданої Мицик Я. П.: «Споконвіку селянська хата мала найприкметнішу ознаку. На столі завжди лежав хліб на рушнику. Поруч були сіль і ніж. Це — достаток у хаті. А найвищим бажанням для господаря було, коли приказували: «Щоб у вас завжди був хліб-сіль на столі».

Коли б я не заходила у хату, завжди чогось бракувало. І ніяк не могла збагнути, чого ж саме. Якось на третьому році голодовки — на зелену неділю 1934 року — батько зібрали нас у хаті. Нічого не кажучи, вони підійшли до столу і відгорнули рушника. Посеред столу лежав невеличкий буханець. Як ми раділи йому! Так, наче сонцю, що вийшло з-за хмари. Ось чого не вистачало в хаті — хліба на столі.

— З празником будьмо здорові!

— Дай Боже. Щоб ми віднині й до кінця віку були з хлібом! — промовила мама і тричі перехрестилася до нього.

То було найкраще свято за два з половиною роки голодовки. Ми їли справжній хліб.

...Тому таким дорогим є хліб для старших людей. Він — найсвятіша із усіх святинь. І цілують його, як найріднішого» [6, с. 301–302]. Згадає про свою бабусю Дудко Т., яка у 80-х рр. минулого століття була ученицею Костюжанської школи Мурованокуріловецького району на Вінниччині: «Коли бабуся витягала хліб з печі, то вся хата повнилась його запахом, а рум'янцем на хлібові, його красою я не могла нарадуватись. Я милувалася хлібом, а в бабусі на очі навіялись сльози» [6, с. 95].

Про морально-психологічні наслідки голодомору у своїх спогадах заслужений лікар України із м. Ялта Бойчук П. К. засвідчив: «Село розквітло (у роки непу. — Л. Б.), воно прагло культурно господарювати, активно ліквідувало неписьменність, перебудовувало свою психологію. І раптом на тлі добротворних змін, що піднесли хлібороба на гребінь оптимізму, — несподіване, катастрофічне падіння всього щойно народженого, вимріяного, виплеканого. Враз втративши все — і землю, і худобу, і будь-які джерела існування, а то й рідну хатину, — селянська душа зазнала жорстокого шоку. Від якого не врятувала й споконвічна практичність селянина. Викачка продовольства була фактично тотальним грабунком, супроводилась нечуванним приниженням людської гідності, загрозами, знущаннями. Висланням селян з рідних країв на необжиту сувору Північ чи Сибір. Пограбовані, розтоптані, зламані голодом і жорстокістю влади люди уже і не намагалися шукати виходу з цієї безвиході. У слабших, вразливіших натур виникав безконтрольний, невідладний розумові хворобливий стан, спрацьовував ефект крайньої безнадійності. Це не моральна категорія, ні, це була тяжка хвороба, стимульована тривалим — впродовж років — недоїданням, а далі й справжнім голодом. Нищились одвічні моральні критерії, рушились заборони» [6, с. 43].

Автор у своїй роботі навмисне докладно цитувала свідчення очевидців голодомору 1932–1933 рр. Адже жоден офіційний документ не зможе передати того, що відчували ті, проти кого була спрямована нищівна політика сталінського керівництва. Тільки усна історія допомагає побачити Людину, її емоційний стан, переживання, почуття.

Між подіями початку 30-х років минулого століття і сьогоднішньою політичною свідомістю українського суспільства, на

нашу думку, існує безпосередній взаємозв'язок. І цим зв'язком є колективна генетична пам'ять. Це питання свого часу розглядав відомий психолог К. Г. Юнг. Він вважав, що існують архетипи колективного несвідомого, тобто глобальні структури психіки, що визначають поведінку всього людського роду [8, с. 173]. Генетична пам'ять існує незалежно від людини, але тісно пов'язана з традиційною культурою. Юнг вважав, що досвід окремої особистості не втрачається, а успадковується із покоління в покоління, зберігаючись в глибинних закутках мозку, і образи та враження предків передаються до людини через підсвідомість [9].

Проблема впливу генетичної пам'яті на дослідницькому рівні вивчена ще недостатньо, але інтерес до неї сучасних вчених великий, особливо зарубіжних [10]. Однак, нам видається, навіть без наукових доказів можна зробити висновок, що події голодомору 1932–1933 рр. зумовили негативну трансформацію менталітету українського суспільства. Жорстокими методами було «перевиховано» волелюбний, працьовитий український народ. Почуття покори і страху і досі присутнє у свідомості тієї частини нашого суспільства, яка народилася і прожила більшу частину свого життя у радянській державі. Усвідомлюючи, що сьогодення суспільна свідомість українського суспільства зумовлена і тією пам'яттю, яка пов'язана з подіями початку 30-х рр. ХХ ст., на думку автора, необхідно цінувати незалежність нашої держави. Треба жити і працювати, здійснювати політику в країні так, щоб нашим дітям і майбутнім поколінням залишити генетичну і історичну пам'ять таку, аби вона несла позитивну інформацію, давала позитивний життєвий досвід. Щоб сприяла перетворенню радянської «людини-гвинтика» на ключову фігуру суспільно-політичного процесу з високим рівнем людської гідності, активної громадянської позиції.

Джерела та література

1. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). — К., 1996; Його ж. Ціна «великого перелому» / Кульчицький С. В. — К., 1991; Його ж. Демографічні наслідки голоду на Україні. — К., 1989; Його ж. Ще раз до питання про демографічні наслідки голоду 1932–1933 років в Україні // УІЖ. — 1995. — № 5. — С. 137–141; Конквест Р. Жнива скорботи: Радян-

- ська колективізація і голодомор / Конквест Р. — К., 1993; Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938) / Литвин В. — К., 2003.
2. Дровозюк С. Селянський самосуд 1917–1930-х років як соціально-психологічний феномен (історіографічні нотатки) / Дровозюк С. // Проблеми історії України: факти судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. праць. — К., 2003. — Вип. 10. — С. 284–293; Його ж. Соціально-психологічний портрет сільського «активіста» 20–30-х рр. в українській історіографії // Там само. — Вип. 9. — С. 360–372; Марочко В. Модернізація українського суспільства перехідного періоду 1920–30-х років: історико-теоретичний аспект / Марочко В. // Проблеми історії України: факти судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. праць. — К., 2003. — Вип. 8; Осокина Е. А. Жертвы голода 1933 года: Сколько их? / Осокина Е. А. // История СССР. — 1991. — № 5. — С. 18–26; Перковський А. Л., Пирожков С. І. Демографічні втрати Української РСР у 30-ті роки / Перковський А. Л. // УІЖ. — 1989. — № 8. — С. 24–36; Цаплин В. В. Статистика жертв сталинизма в 30-е годы / Цаплин В. В. // Вопросы истории. — 1989. — № 4. — С. 175–181; Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України: Монографія / Юрій М. Ф. — К., 2003.
 3. Голод 1932–1933 років: очима істориків, мовою документів / Упоряд.: Р. Я. Пиріг, А. В. Кентій, І. Л. Комаров та ін. — К., 1990; Колективізація і голод на Україні. 1929–1933: Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: Михайличенко, Шаталіна Є. П. — К., 1992; Упокорення голодом: Зб. документів / АН України; Ін-т археології. — К., 1993; Колективізація і голод на Полтавщині. 1928–1933: Зб. документів і матеріалів. — Полтава, 1997; Чорні жнива: Голод 1932–1933 років у Валківському та Коломацькому районах Харківщини: (Документи, спогади, списки померлих). — К.; Х.; Нью-Йорк; Філадельфія, 1997.
 4. Фрейд З. Я и Оно // Сочинения / Фрейд З. — М.; Харьков, 1998.
 5. Большая советская энциклопедия: В 30 т. 3-е изд. — Т. 7.
 6. ЗЗ: Голод: Народна Книга-Меморіал / Упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. — К., 1991.
 7. Страх як соціальне явище. — Режим доступу: <http://www.polpravozhit.inf.ua/strakh.htm>
 8. Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н., Крилова С. А. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник / Під ред. Н. В. Хамітова. — К., 2006.
 9. Немного о родовой (генетической памяти). — Режим доступу: belorys.info/post187721973
 10. Майкл Талбот. Голографическая вселенная. — Режим доступу: www.koob/talbot

Анотації

Лехан Л. Б. Голодомор 1932–1933 гг. как механизм усмирения украинского крестьянства.

В статье сделана попытка выяснить механизм влияния советско-партийного руководства на украинское крестьянство путем лишения его продуктов питания как главного условия жизнедеятельности человека. Показано как голодомор повлиял на дальнейшее изменение и развитие украинского менталитета.

Lekhan L. B. *Famine of 1932–1933 as a mechanism of suppression of the Ukrainian peasantry.*

The article is an attempt to clarify the mechanism of the influence of Soviet party leadership on the Ukrainian peasantry by depriving them of food as the main condition of human life. It is shown how the famine affected the subsequent change and development of the Ukrainian mentality.

С. В. Могилюк

НАУКА В ГЕНЕРАЛЬНОМУ ОКРУЗІ «ДНІПРОПЕТРОВСЬК» В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 РР.): ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА СЛУЖБІ В ОКУПАНТІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІНЖЕНЕРІВ ТРАНСПОРТУ)

Ключові слова: німецька окупація, генеральний округ «Дніпропетровськ», наука, вищі навчальні заклади.

Ключевые слова: немецкая оккупация, генеральный округ «Днепропетровск», наука, высшие учебные заведения.

Key words: German occupation, general district «Dnipropetrovsk», science, higher educational establishments.

Незважаючи на те, що виросло вже не одне покоління українців після Великої Вітчизняної війни та окупації України в 1941–1944 рр., правда про ці трагічні події досі повністю не висвітлена. Ще точаться дискусії у наукових колах та й не знайдено згоди серед учасників тих трагічних подій, що опинилися по різні сторони фронту. Тому кожне наукове дослідження, кожна наукова розвідка допомагає краще розібратись і зрозуміти, що насправді відбувалося на території окупованої